

Szociális szövetkezetek szerepe a vidéki gazdaságban, avagy a Fókusz Támogatási program megvalósításának eddigi tapasztalatai

**HAMZA ESZTER – RÁCZ KATALIN – SZABÓ DOROTTYA –
VÁSÁRY VIKTÓRIA**

Kulcsszavak: szociális gazdaság, vidékfejlesztés, mezőgazdasági foglalkoztatás.
JEL-kód: Q13, Q18.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az Európai Unió más tagállamaihoz hasonlóan a hazai környezetben is tapasztalható a társadalmi vállalkozások speciális megjelenési formájának tekinthető szociális szövetkezetek terjedése, illetve ezzel egyidejűleg azok vizsgálatára vonatkozó igények felmerülése. A cikk célja a szociális szövetkezetek jellemzőinek bemutatása, elsődlegesen a mezőgazdasági tevékenységeket, élelmiszeripari feldolgozást végzőkre koncentrálva, és a Belügyminisztérium kezdeményezésére 2016 őszén elindított „Fókuszban az önkormányzati tagsággal rendelkező, a közfoglalkoztatás alapjain szerveződő szociális szövetkezetek támogatási program” keretében megfogalmazott célkitűzések teljesülésének vizsgálata, a támogatás eredményeinek és hatásainak átfogó értékelése. A nemzetközi és hazai szakirodalmi források, dokumentumok, valamint a rendelkezésre álló statisztikai és támogatási adatok egyszerű leíró és összehasonlító feldolgozásán túl az elemzés strukturált mélyinterjúkon alapszik. A többéves kutatómunka első szakaszának legmarkánsabb eredményei az alábbiak: a szövetkezetek működését komplex eszközrendszerrel, átlagosan 53,7 millió forinttal támogató Fókusz Támogatási program keretében támogatott 200 szociális szövetkezet fenntarthatósága az eddigi működési tapasztalatok alapján nagymértékben függ az olyan projektszintű tényezőktől, mint a vezetés és menedzsment szakértelme, vállalkozási tapasztalata; a foglalkoztatottként megjelenők szociodemográfiai összetétele, mentális, fizikai állapota; a termelési erőforrásokkal, tőkefajtákkal való ellátottság; az előállított termékek, szolgáltatások jellemzői, értékesítési célpiacai; valamint az erőforrásokhoz való hozzáférésben, kockázatkezelésben mozgósítható partneriségek megléte. A szociális szövetkezetek által elért lakosság egyrészt hozzáfér magasabb hozzáadott értéket képviselő termékekhez, esetenként innovatív, hiánypótló szolgáltatásokhoz, másrészt a felzárkózást segítő igazodási mintát, jövőképet kap. A támogatott szervezetek elsősorban az elsődleges munkaerőpiacra nehezen visszailleszthető társadalmi csoportok (álláskereső, közfoglalkoztatottak) számára nyújtanak kitorési lehetőséget, de közvetlen haszonélvezői a zömmel helyi, környékbeli termelőkkel álló alapanyag-beszállítók, valamint a számukra üzleti szolgáltatásokat kínáló „kiszolgáló” vállalkozások is, amelyek gyakorta a szociális szövetkezetek termékeinek/szolgáltatásainak is közvetlen fogyasztói. Fenntarthatóságuk megteremtése érdekében ugyanakkor szükséges a kedvezményezettek kiterjedő animálási és mentorálási tevékenység, a jó gyakorlatok, innovációk, a forrásabszorpciók kapacitások bővítését eredményező információk széles körű terjesztése, népszerűsítése.

BEVEZETÉS

A Belügyminisztérium kezdeményezésére 2016 őszén indult el a *Fókuszban az önkormányzati tagsággal rendelkező, a közfoglalkoztatás alapjain szerveződő szociális szövetkezetek támogatási program*, amelynek koordinációját az Országos Foglalkoztatási Közhatal Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (a továbbiakban OFA Nonprofit Kft.) látja el. A meghirdetett pályázati program célja a hátrányos helyzetű települések nyílt munkaerőpiaci foglalkoztatottsági szintjének növelése, új, fenntartható munkahelyek létrehozása, amelyet a Fókusz Támogatási program a közfoglalkoztatás alapjain szerveződő szociális szövetkezetek tevékenységének támogatásával, önfenntartóvá válásának ösztönzésével kíván elérni. Az OFA Nonprofit Kft. megbízásából a Belügyminisztérium szakmai koordinációjával az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársai többéves kutatást indítottak 2017-ben a Fókusz Támogatási program keretében megfogalmazott célkitűzések teljesülésének vizsgálatára, a támogatás eredményeinek és hatásainak átfogó értékelésére.

A kutatás első lépéseként – szekunder források, azaz nemzetközi és hazai szakirodalmi kutatások, jogszabályok, egyéb dokumentumok és statisztikai adatok (pl. a Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer, TeIR) feldolgozásával – a szociális szövetkezetek tágabb gazdasági, társadalmi kontextusának vizsgálatára került sor. Az elemzések során az egyszerű leíró és az összehasonlító statisztika eszköztárát egyaránt alkalmaztuk. A térképes megjelenítés a Geomarket online térkép-szerkesztő program alkalmazásával történt. Mindemellett strukturált mélyinterjúk során keletkezett, kvalitatív módon értékelhető primer adatok is rendelkezésünkre álltak. A mélyinterjúkat a Fókusz Támogatási program tervezésében, a döntéshozatalban és a végrehajtásban közreműködő

intézmények (BM, NGM, OFA Nonprofit Kft.) képviselőivel, valamint a kedvezményezett szociális szövetkezetek vezetésével, tagjaival, alkalmazottaival készítettük az eddigi működtetési tapasztalatok megismerése céljából. A mélyinterjúk adatfelvétel érintettjeinek kiválasztására a kutatás szakmai koordinációját ellátó szervezetek (OFA Nonprofit Kft., Belügyminisztérium) javaslatának figyelembevételével került sor. A mélyinterjúk (20 db) tapasztalatai a szekunder adatokból származó információk árnyaltabb elemzését tették lehetővé.

SZOCIÁLIS GAZDASÁG, SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁS

Az Európai Unióban az utóbbi években megnőtt az érdeklődés a szociális gazdaság – azaz az állam és a piac által ki nem elégített szükségleteket kezelni képes, a közösségi, az önkéntes és a vállalkozási tevékenységek széles spektrumát lefedő köztes (más néven harmadik, önkéntes, nonprofit) szektor – szereplőit, azaz a szociális (társadalmi) vállalkozások (szövetkezetek, alapítványok, nonprofit kft.-k stb.) iránt, ami elsősorban annak köszönhető, hogy azok rendkívül fontos szerepet töltenek be a társadalmi és környezeti kihívások kezelésében, az inkluzív növekedés támogatásában (Nyssens, 2006; Bak, 2010; Defourny – Nyssens, 2013; Borzaga et al., 2015; Richardson et al., 2016; Tiwari et al., 2017). Terjedésüket ösztönözte a 2008-ban kirobbant gazdasági válság is, ami a globális gazdasági rendszerek működésével való nagymértékű, széles tömegekben kiváltott elégedetlenséget eredményezett, és ezzel összefüggésben érdeklődést váltott ki az inkluzívabb és pluralistább gazdasági rendszerek iránt. A válságot követő megszorító intézkedések végrehajtása részben kihívást jelentett, részben lehetőséget teremtett Európa szociális vállalkozásai számára. Ezekről a vállalkozásokról az évtized elején még nagyon keveset lehetett tudni, ezért az Európai Bizottság 2013 áprilisában

I. táblázat

A szociális vállalkozás fogalmának megközelítései

USA-UK-megközelítés	Kanada – kontinentális Európa-megközelítés	Eltérő megközelítések	Kelet-európai modell
Fókuszban az egyéni teljesítmény, a társadalmi vállalkozó (social entrepreneur)	Fókuszban a közösségi elem, a kollektív irányítás	„Régi” iskola: alternatív kapitalizmus <> „Új” iskola: jobbított kapitalizmus	Kollektív irányítási modellek csődje. Fejlesztési források az első tíz évben, főleg amerikai forrásokból
Jellemzően nonprofit szervezet üzletszerűbb menedzsmentje, bevételeinek piaci alapra helyezése	A nonprofit működés nem fogalmi elem – a profitfelosztás demokratikussága a fontos	„Német” iskola: piaci fenntarthatóság kell <> „Francia” iskola: állami beavatkozás a fontos	Civil társadalom – nonprofit szektor orientáció, USA-UK-értelmezés „organikusabb” lenne
Bármilyen területen innovatív megoldások (pl. akár környezetvédelem, oktatás vagy emberi jogok)	Jellemzően szociális területen működnek, az állami ellátást kiegészítve (eredet: Dél-Európa, hiányos jóléti állam)	„Olasz” modell: alulról induló önszerveződő szervezetek	Jelenleg a források (EU) az európai modellt finanszírozzák
Vannak adókedvezmények, de nincs közvetlen állami támogatás	Jellemző az állami támogatás, sőt!	Ashoka-modell: kiemelt egyéni kezdeményezés támogatása	Társadalmi vállalkozás viszonylag új fogalom, EU-csatlakozással érkezett

Forrás: Petheő et al. (2010)

megkezdte feltérképezésüket. A 2014-ben megjelentetett tanulmány (*Európai Bizottság, 2014a*) alapján láthatóvá vált, hogy a szociális vállalkozásoknak sokféle és országoként eltérő változatai vannak. Más tanulmányok is megerősítik, hogy a szociális vállalkozások az eltérő gazdasági szerkezet, a jólét, valamint a kulturális hagyomány és jogszabályi háttér következtében jelentős mértékben különböznek egymástól, a rájuk vonatkozó statisztikai adatok nem érhetők el minden esetben, és ha rendelkezésre is állnak, akkor sem konzisztensek (*OECD, 1999; Nasioulas, 2012; Short et al., 2009; Türk et al., 2013; Doherty et al., 2014; OECD/EU, 2015; Olinsson, 2017; Alegre et al., 2017*).

A hazai és nemzetközi irodalom alapján *Petheő és munkatársai (2010)* a szociális vállalkozásokkal kapcsolatos megközelítések kapcsán négy fő modellt – USA-UK-

megközelítés; Kanada – kontinentális Európa-megközelítés; eltérő megközelítések; kelet-európai modell – azonosított. A hazai helyzetet leginkább leíró kelet-európai modellben a szociális vagy társadalmi vállalkozás új fogalomként, az EU-csatlakozással vált ismertté (*1. táblázat*).

A szociális vállalkozások legfőbb jellemzősége a „nonprofit jelleg”, „a közjóra és a társadalom általános érdekeire irányuló figyelem”, „a társadalmi kohézió előmozdításának feladata, amely a nagyobb mértékű gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságra vonatkozó célkitűzéssel összhangban előállított javak vagy szolgáltatások révén valósul meg.” (*Európai Unió Hivatalos Lapja, 2012b*)

A szociális vállalkozás által nyújtott hasznok *Petheő (2009)* szerint a következőkben összegezhetők: a szociális vállalkozás munkalehetőség biztosításával segíti

a hátrányos helyzetűeket a szegénység leküzdésében, miközben a közösség számára hasznos termékeket és szolgáltatásokat állít elő, és általában piaci körülmények között értékesít; új munkahelyeket teremt, akár munkaintegrációs programok révén, akár új lehetőségeket kihasználva; növeli a helyi bevételek megőrzését azáltal, hogy helyi lakosokat alkalmaz, akik nagy valószínűséggel helyben költik el jövedelmüket; hozzájuttatja az érintetteket az életszükségleteket biztosító szolgáltatásokhoz, ezzel emeli az életszínvonalat és a biztonságot; növeli a foglalkoztatottságot az egyéni készségek fejlesztése révén; pozitív hatást gyakorol a helyi lakosságra azzal, hogy helyi követendő példák, „hősök” születnek; hozzájárul a közösségi képességek kiműveléséhez és a helyi demokrácia kiépítéséhez a közösségi kezdeményezések és események révén; erősíti a szociális tőkét a kirekesztettek integrációjának támogatásával és munkába állításával; csökkenti a szociális kiadásokat a helybéliek munkába állításával; hozzájárul az adóbevételek növekedéséhez, mivel nőnek a személyes bevételek és vagyonok.

SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK A NEMZETKÖZI GYAKORLATBAN

Az 1970-es évek óta világszerte megfigyelhető azoknak az elsősorban társadalmi szolgáltatásokat nyújtó és a munkanélkülieket a munka világába visszaintegráló, új típusú szövetkezeteknek a terjedése, amelyek a szociális vállalkozások egyik fajtáját jelentik, és amelyek intézményesített választ adnak a szociális gazdaság kérdéseire. E szervezetek altruista jellegükre és szer-

vezeti-jogi kereteikre tekintettel hatékonyan integrálják a kirekesztett csoportokat a társadalomba, munkahelyet teremtenek¹, továbbá hozzájárulnak a fenntartható, szolidaritásra alapozott növekedéshez. Vezérelvük többek között az önkéntes szolidaritás, a bizalom, a közösség építése, újjáélesztése, a környezeti tudatosság, a társadalmi párbeszéd, a partnerség és a tolerancia. Hatékonyabban állítják elő a kvázi közjavakat, illetve a közjavakat, ezzel integrálva a közszolgáltatásokat és a profitorientált privát szolgáltatásokat, kiegészítik a meglévő piacokat és a közjóléti rendszereket (*Degli Antoni – Portale, 2010*). Fontos szerepet töltenek be a szerkezetátalakítási folyamatban, és előmozdítják a társadalmi innovációkat (*Európai Unió Hivatalos Lapja, 2012a*).

Az új típusú, különböző névvel illetett szövetkezetek – szociális szövetkezet, szociális szolidaritási szövetkezet, szociális kezdeményezésű szövetkezet, szolidaritási szövetkezet és közérdeket képviselő szociális társulás – fokozatosan jogi státuszt szereztek, ezzel is jelezve az új jelenség szövetkezeti mozgalomban betöltött fontosságát. Idővel az ipari, kisipari és szolgáltatást nyújtó termelői szövetkezetek nemzetközi szervezete (CICOPA) irányításával kidolgozták a szociális szövetkezetek közös koncepcióját. A kétéves konzultációs folyamat eredményeként 2011-ben került elfogadásra a *szociális szövetkezetek globális sztenderdje* (CICOPA, 2011). Ez alapján a szociális szövetkezetek 5 fő jellemzője a következőkben határozható meg: 1. kifejezetten közérdeket szolgáló küldetéssel bírnak,

¹ „A foglalkoztatási integrációs szövetkezetek sok olyan embernek adnak munkát, akik elbocsátásukat követően nem tudtak elhelyezkedni a szokványos munkaerőpiacon. Néhány országban (pl.: Bulgária, Csehország, Lengyelország, Olaszország) a szociális szövetkezetek a fogyatékkal élők legfontosabb foglalkoztatói.” (*Európai Unió Hivatalos Lapja, 2012a: 27*) „A szövetkezetek a belső mobilitást a munkahelyek biztonságával ötvöző modellt követve védik a foglalkoztatást. A szociális szövetkezetek leépítések helyett inkább a bérszintet vagy a munkaórák számát módosítják. A lehetőségekhez mérten belső erőforrásokkal oldják meg a korábban kiszervezett feladatokat. A foglalkoztatás biztonságát az egyazon szövetkezeti hálózathoz vagy csoporthoz tartozó vállalatoknál rendelkezésre álló munkahelyek megosztásával növelik. Az átmeneti időszakban biztonságot nyújtanak a munkavállalóknak, amit szakképzéssel támogatnak, mivel a szövetkezetek fontosnak tartják a humán erőforrás fejlesztését.” (*Európai Unió Hivatalos Lapja, 2012a: 28*)

2. nem állami jogi entitások, 3. többszereplős tagi struktúrájuk van (*multi-stakeholder*), 4. a dolgozó tagok széles körű reprezentációja valósul meg bennük, valamint 5. nonprofit jellegűek vagy a nyereség korlátozott szétosztására kerül sor az esetükben.

További megkülönböztető jellemzőjük, hogy a szociális szövetkezetek elsődleges célként közérdekű missziós célokat fogalmaznak meg. Sok szociális szövetkezet küldetése – függetlenül attól, hogy ténylegesen milyen termékkel vagy szolgáltatással foglalkozik – a munka világába történő visszaintegrálás. Az autonómia és függetlenség szövetkezeti alapelveit követve a szociális szövetkezetek sincsenek állami tulajdonban. Ennek megfelelően kevésbé függenek a közszektortól vagy más jogi entitástól – függetlenül az esetleges támogatások formájától és összegétől, amelyben részesülhetnek –, valamint az állami hatóságokkal köthető partnerségi megállapodásoktól és az állami hatóságok tagi jogviszonyától. Irányítási szerkezetük elvben vagy ténylegesen is többszereplős tagságra (dolgozókra, felhasználókra, helyi hatóságokra, különböző jogi személyekre) alapozott, amely demokratikus és részvételi menedzsmentet tesz lehetővé. A dolgozó tagok a menedzsment minden szintjén legalább a szavazatok egyharmadával képviseltetik magukat. A munka világába visszaintegráló szociális szövetkezeteknél ez az arány a dolgozók (hátrányos és nem hátrányos helyzetű dolgozók) legalább 51%-a. Míg a szövetkezeteknél a nyereség olyan arányban illeti meg a tagokat, amilyen arányban azok lebonyolítják a tranzakciót a szövetkezettel, addig a szociális szövetkezetek esetében korlátozott a nyereség szétosztása, vagy egyáltalán nem is kerül rá sor (*CICOPA, 2011*).

Az Európai Unión belül több országban is – például Spanyolországban, Portugáliában, Görögországban, Franciaországban, Csehországban, Horvátországban, Lengyelországban, Magyarországon, Olaszországban

(*Európai Bizottság, 2014b*) – jelen vannak a szociális szövetkezetek, így számos tudományos cikk foglalkozik a témával (a teljesség igénye nélkül: *Thomas, 2004; Degli Antoni – Portale, 2010; Roelants et al., 2011; Gonzales, 2010; Carpita – Golia, 2012; Petheő et al., 2010; Costa et al., 2012; Osti, 2012; Nappo, 2016; Borzaga – Galera, 2016; Barakonyi, 2016; Ringle, 2016; Degli Antoni – Sabatini, 2017; Picciotti, 2017*). Jelentőségük ugyanakkor Olaszországban a legkiemelkedőbb. Ezt bizonyítják az olasz szociális szövetkezetek, valamint az általuk foglalkoztatottak magas létszáma, illetve az a tény, hogy a jóléti szolgáltatások mintegy felét ezek a szervezetek nyújtják.

HAZAI HELYZETKÉP

A szociális/társadalmi küldetéssel rendelkező szövetkezetek hazánkban nem előzmény nélküliek. A két világháború között Magyarország megélhetési problémák által sújtott agrártérségeiben a földtulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkaerő lekötésére közel száz *közzöléti szövetkezetet* hoztak létre. Az egyenletes munkaerő-felhasználás érdekében a rászoruló családokat a termelő tevékenység mellett a helyi közösség számára hasznos, produktív tevékenységekbe is bevonták. Miközben munkát kínáltak, az érintettek képzésével, pénzügyi kölcsön, illetve természetbeni támogatás kihelyezésével az önellátáshoz szükséges feltételeket is igyekeztek megteremteni (*Bartal, 2001; Rácz, 2009*).

A hazai környezetben az uniós csatlakozást követően merült fel ismét a szociális szövetkezetek létrehozásának gondolata. A fogalmi, működési kereteket a 2006. évi szövetkezetekről szóló X. törvény, valamint a 141/2006. (VI. 29.) Kormányrendelet fektette le. A megjelenése óta többször módosított X. törvény szerint a szociális szövetkezetek alapvető célja „a hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése”. A tör-

vény szociális szövetkezeteket érintő, innovatívnak tekinthető eleme, hogy a személyes közreműködés sajátos formáját, a közös termelésben való, tagsági jogviszonyon alapuló közvetlen közreműködést, az úgynevezett tagi munkavégzést teszi lehetővé.² Tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyt közfoglalkoztatási jogviszonyban állók, valamint nyilvántartott álláskeresőket létesíthetnek és tarthatnak fenn.³

A hazai szociális szövetkezetek fejlődésének az elmúlt bő tíz évben hazai és uniós támogatások is lendületet adtak. Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány 2007-ben meghirdetett pályázati felhívásában a törvényi szabályozással összhangban a szociális szövetkezeteket olyan szervezetekként azonosította, amelyek „a társadalmi erőforrásokat hasznosítják, segítik a társadalom peremére szoruló csoportokat a viszszailleszkedésben, miközben gazdálkodási, kulturális és szociális funkciók ötvöztetésével közösségi szükségleteket is kielégítenek”. A pályázati programra 2007–2011 között a Munkaerőpiaci Alapból 945 millió forintot fordítottak, amely 50 önfenntartóvá váló szociális szövetkezet elindítását célozta meg. A pályázat a munkához jutás ösztönzése, a feketegazdaság csökkentése, a helyi közösségszervezés elmélyítése mellett az atipikus foglalkoztatás sajátos szervezeti keretét jelentő szociális szövetkezeti forma hazai megismertetését és népszerűsítését célozta meg (Szokolainé, 2007). A szervezeti forma iránti társadalmi igényt jelzi, hogy az első fordulóban 445 pályázatot nyújtottak be, azonban a kísérleti jelleg miatt mindössze 37 projekt nyert támogatást. A legnagyobb érdeklődés Észak-Alföldön (26,2 százalék) és Észak-Magyarországon (16,1 százalék) mutatkozott. A nyertes pályázatok között nagy számban szerepeltek a területen már érdemi tapasztalatokkal rendelkező, évek óta sikeres, az ön-

ellátási funkciót meghaladó, nyílt piacokra termelő szociális földprogramot működtető települések, amelyek a forrásokat formálódó szociális gazdaságuk bővítésére használták fel. A megalakuló szociális szövetkezetek által vállalt tevékenységek között számos, mezőgazdasághoz kapcsolódó feladat szerepelt. Meghatározó volt a vidéki térből hiányzó lakossági szolgáltatások szervezése is, amelyek a munkahelyteremtés mellett a munkavállalást akadályozó tényezők (pl.: a munkahelyek elérésének nehézségei, a nők munkába lépését korlátozó gyermekfelügyelet, az ápolásra szoruló családtagok ellátása) elhárításával közvetlenül és közvetetten is hozzájárulhatnak a foglalkoztatás bővüléséhez (Simkó – Tarjányi, 2011).

A szociális szövetkezetek hazai környezetben történő szélesebb körű elterjedésének kedvezett, hogy a szociális foglalkoztatásban betöltött szerepük növelését az Új Széchenyi Terv is kiemelt területként kezelte. A TÁMOP meghirdetett intézkedései keretében a már működő szociális szövetkezetek a hátrányos helyzetű munkavállalók képzésére, foglalkoztatására pályázhattak 20–50 millió forint közötti összegre (Tésits et al., 2015). A szociális szövetkezetek kiemelt pályázóként vehettek részt más munkahelybővítést célzó pályázaton is. A de minimis szabályozás értelmében az érintett pályázatokba nem kapcsolódhatnak be tisztán mezőgazdasági tevékenységet végző szociális szövetkezetek, a tapasztalatok szerint azonban a pályázók negyede-harmada végzett a tágabb értelemben élelmiszer-gazdasághoz kapcsolódó tevékenységet (Biró et al., 2012).

A 2011-ben nyilvántartott közel 300 szociális szövetkezet túlnyomó része a társadalmi-gazdasági hátrányokkal sújtott

² 2006. évi X. törvény 18–19. §.

³ Tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyt az létesíthet és tarthat fenn: a) akit az állami foglalkoztatási szerv a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló törvény szerint legalább három hónapja nyilvántart, vagy b) aki legalább három hónapja közfoglalkoztatási jogviszonyban áll.

vidékeken, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben jött létre új alapítású szervezatként (Németh et al., 2011). Simkó és Tarjányi (2011) ebben a fázisban elsősorban abban látta a szociális szövetkezetek elterjedésének akadályát, hogy a szociális gazdaság egészét serkentő – a nemzetközi gyakorlatban sikeresen alkalmazott – támogatási formákat (pl.: adó- és járulékkedvezmény, kedvezményes hitel, kamattámogatás) Magyarországon még nem alkalmazták. Tarjányi (2010) a szociális szövetkezetek fenntarthatóságához a hazai környezetben különösen a stabil pénzügyi forrásokat és a hosszú távú működtetés alapját jelentő üzleti terv/és vállalkozói szemlélet létét hiányolta. Az érintett időszakban létrejött szociális szövetkezetek tevékenységét értékelve más tanulmányok is hangsúlyozzák, hogy a megalakult szociális szövetkezetek nagyobb része nem mérte fel körültekintően a piaci igényeket, üzleti terveik nem voltak kellően megalapozottak, amelynek eredményeként legtöbbjükre jellemző volt a tőkehiány és az átmeneti jellegű likviditási problémák előfordulása (Soltész, 2012; Simkó – Tarjányi, 2011; Tésits et al., 2015).

A Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatósi adatbázisában elérhető adatok alapján megállapítható, hogy a hazai szociális szövetkezetek száma 2012-től kezdett lendületesen emelkedni, összefüggésben a támogatáspolitikai és jogszabályi környezetben bekövetkezett változásokkal. A növekedés volumenét és ütemét jól érzékelteti, hogy 2012 és 2016 között a regisztrált szociális szövetkezetek száma közel megtízszereződött, 336-ról 2887-re emelkedett.

A regisztrált szociális szövetkezetek foglalkoztatotti létszám szerinti jellemzőinek tüzetesebb vizsgálata ugyanakkor arra is rámutat, hogy a regisztrált szervezetek többsége – 2016-ban mintegy 68,1 százalék – foglalkoztatási értelemben inaktív szervezet. A foglalkoztatottal rendelkező regisztrált szervezetek túlnyomó része – az összes regisztrált szociális szövetkezet közel ötö-

de – 1–4 főt foglalkoztató mikrovállalkozás. A KSH tájékoztatósi adatbázisa szerint a ténylegesen működő, azaz árbevétellel és/vagy foglalkoztatotti létszámmal rendelkező szociális szövetkezetek száma 2015-ben meghaladta az ezret. E szervezetek bő 70 százaléka 1–4 főt foglalkoztató szervezet volt. Figyelemreméltó tendencia, hogy 2012 és 2015 között jelentős bővülés történt a tíznél több főt foglalkoztató szervezetek számában.

A hazai gyakorlatban létrejött szociális szövetkezetek működési környezetében fontos fejlemény a 2006. évi. X. törvény 2016 decemberében bekövetkezett módosítása. Alapvetően a visszaélések megelőzését szolgáló törvénymódosítás eredményeként a szociális szövetkezetnek természetes személy tagjain kívül legalább egy helyi önkormányzat vagy nemzeti és önkormányzat, illetve ezek jogi személyiségű társulása vagy jogszabályban meghatározott karitatív tevékenységet ellátó közhasznú jogállású szervezet tagjának kell lennie. A már működő szervezeteknek 2018. január 1-jei határidővel kell megfelelnie a fenti törvényi előírásoknak. Az előrejelzések szerint a fenti törvényi változások a szociális szövetkezetek számának csökkenését eredményezik, amelynek okát a jogszabálynak megfelelni képtelen szervezetek megszűnése, valamint gazdasági szervezetté történő átalakulása jelenti (Németh, 2017).

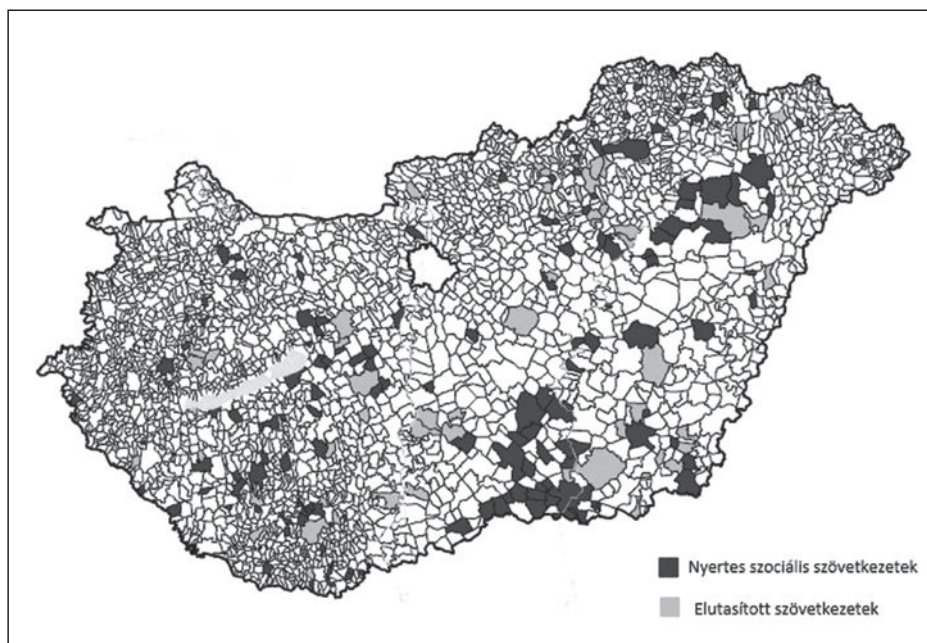
A FÓKUSZ TÁMOGATÁSI PROGRAMBAN RÉSZT VEVŐ SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK JELLEMZŐI

Általános jellemzők

A Fókuszban az önkormányzati tagsággal rendelkező szociális szövetkezetek támogatási programban 340 szociális szövetkezet nyújtott be pályázatot, ebből 199 szervezet nyert támogatást, 130 pályázatot utasítottak el és 11 pályázatot törölték (1. ábra).

I. ábra

A Fókusz Támogatási program keretében pályázó szociális szövetkezetek területi megoszlása a pályázat státusza szerint

Forrás: OFA Nonprofit Kft., 2017. december

A pályázó szociális szövetkezetek 38 százaléka 2016-ban, az első pályázati fordulóban, 62 százaléka (mintegy 213 szövetkezet) a másodikban nyújtotta be pályázatát. Az első körben 87, a másodikban 113 szövetkezet nyert.⁴ A szövetkezetalapítást a támogatási lehetőség jelentős mértékben ösztönözte, ezt jelzi, hogy a 2017-ben pályázó 213 szövetkezet közül 136-ot, a 2016-ban pályázó 127 szervezetből 59-et a pályázás évében alapítottak. A 199 nyertes szövetkezet közel 68 százalékát vagy az első vagy a második pályázati forduló évében alapították. A pályázói aktivitás – Vas megye kivételével és egyúttal jelentős szórással – az ország egészére jellemző volt. Csongrád megye állt az élen 42 nyertes szövetkezettel, ezt követte Baranya 27-tel, Somogy 18-cal, Borsod-

Abaúj-Zemplén 16-tal, míg Tolna, Pest és Komárom-Esztergom megyében csupán kettő, Nógrádban három támogatott szervezet található. A támogatott szervezetek 75 százaléka hátrányos helyzetű településen működik. 80 százalékuk Magyarország kisebb népességszámú településein, közel 40 százalékuk 1000 fő alatti településen található.

A támogatást nyert szociális szövetkezetekben tagként szereplő települési önkormányzatok többsége (165) egy szervezethez tartozik. A nyertesek összesen 10 736 114 573 forint támogatáshoz jutottak, átlagosan 53,7 millió forintot ítéltek meg nekik. A legkisebb támogatási összeg 34 millió, a legmagasabb 61,9 millió forint volt. Összesen 1442 fő foglalkoztatását vállalták, és egy-egy szövetke-

⁴ Az első körben támogatást nyert szervezetek közül végül 86 szociális szövetkezettel történt szerződéskötés, tekintve, hogy egy szervezet visszalépett.

zet átlagosan 7 fő alkalmazását tervezte a jövőre nézve. Az egy főre jutó nettó jövedelmi adatok vizsgálata alapján az is megállapítható, hogy a Fókusz Támogatási program lehetőségeivel jellemzően az átlagosnál alacsonyabb jövedelemmel rendelkező lakosságú települések éltek. Összességében átlag 37 415 forinttal volt alacsonyabb az egy főre jutó nettó jövedelem a nyertes pályázattal rendelkező településeken, mint a nem pályázó (vagy elutasított) településeken. Az egyes településméret-kategóriákon belül a nagyobb települések esetében találtuk a legjelentősebb eltéréseket a lakosság jövedelmi helyzetét illetően.

A TeIR-adatok azt mutatják, *hogy a szociális szövetkezetek zömmel olyan településeken vagy közvetlen környezetükben helyezkednek el, ahol a tartósan munkanélküliek aránya magas vagy kiemelkedően magas*. Ez elsősorban a Dél-Dunántúl és az Észak-Magyarország régiót érinti, de az Alföld és a Nyugat-Dunántúl egyes érintett településeit is magában foglalja, ahol a tartós munkanélküliek aránya a vizsgált időszakban az országos átlag kettő-ötszöröse volt. A közfoglalkoztatásban résztvevők átlagos létszáma, illetve ezen belül a kistérségi startmunka mintaprogramok mezőgazdasági ágazatában részt vevők átlagos létszáma a 2017. augusztus havi adatok alapján eltérő mértékű volt a támo-

gatott szociális szövetkezetek települései és a támogatást nem igénylő (vagy elutasított) települések között. A nyertes szövetkezetek székhelytelepülésein magasabb a létszám a közfoglalkoztatásban résztvevőket illetően. A legnagyobb arányú eltérés a két vizsgált településcsoport között az 50 000 fő feletti lakosságszámmal rendelkező városok esetében volt, ahol a nyertes szövetkezetek településein több mint kétszerese (220 százalék) volt a közfoglalkoztatottak, és több mint négyszerese (429 százalék) a startmunka programokban résztvevők átlagos létszáma, mint a támogatott szociális szövetkezetet nem működtető városokban. Ez a különbség a 10 000–49 000 fős települések esetében volt a második legmagasabb 67 és 164 százalékkal, amit a legkisebb, 500 fő alatti népességszámú településcsoport követett, ebben az esetben 57 százalékkal több közfoglalkoztatottat, azon belül is 103 százalékkal több mezőgazdasági startmunka mintaprogramban foglalkoztatottat számláltak a Fókusz Támogatási programba bevont szociális szövetkezetek településein, mint az ezzel nem rendelkező községekben és városokban. Az 1000–4999 és az 5000–9999 lakosságszámú méretkategóriákban a közfoglalkoztatottak körében 20–27, a mezőgazdasági startmunkások esetében pedig 67 és 65 százalék volt az eltérés mértéke.

2. táblázat

A nyertes szociális szövetkezetek által folytatott tevékenységtípusok

Tevékenységtípus	Szövetkezetek száma, db	Megoszlás, %
Szolgáltatás	90	33,8
Mezőgazdasági és élelmiszeripari termék-előállítás, -feldolgozás, -értékesítés, egyéb mezőgazdasági tevékenység	85	32,0
Ipari termék-előállítás	40	15,0
Építőipar	24	9,0
Vendéglátás, turizmus	18	6,8
Kereskedelem	9	3,4
Összes tevékenység	266	100,0

Forrás: OFA Nonprofit Kft., 2018. január

3. táblázat

A nyertes szociális szövetkezetek száma és megoszlása tevékenységi körük szerint

Tevékenységi kör	Szövetkezetek száma, db	Megoszlás, %
Vegyes	58	29,1
Mezőgazdasági és élelmiszeripari termék-előállítás, -feldolgozás, -értékesítés, egyéb	51	25,6
Szolgáltatás	47	23,6
Ipari termék-előállítás	24	12,1
Építőipar	11	5,5
Vendéglátás, turizmus	7	3,5
Kereskedelem	1	0,5
Összes szövetkezet	199	100,0

Forrás: OFA Nonprofit Kft., 2018. január

A nyertes szociális szövetkezetek összesen 266 tevékenységtípust folytatnak. Közel harmaduk (29%) egyszerre többféle nemzetgazdasági ágazathoz tartozó – leggyakrabban mezőgazdasági, ipari, szolgáltatási – tevékenységet végez. A szövetkezetek aktivitásai között a mezőgazdasághoz és élelmiszer-feldolgozáshoz kapcsolódó tevékenységek 32 százalékot tesznek ki (2. táblázat).

A támogatott szövetkezetek bő 70 százaléka tiszta profilúnak tekinthető, míg szűk harmada egyszerre többféle tevékenységet is végez. A diverzifikált tevékenységszerkezet elsősorban azzal magyarázható, hogy a szociális szövetkezetek a kiegyenlített munkaerő-felhasználás és a jövedelembiztonság megteremtése érdekében több lábon állnak, tevékenységeik széles skálán mozognak. Mindez azonban akadályozza, hogy a tartós piaci jelenlétéhez szükséges volumenben és minőségben állítsanak elő termékeket, nyújtsanak szolgáltatásokat. A tiszta profilú szervezetek zöme (51 db) valamilyen mezőgazdasághoz és élelmiszer-feldolgozáshoz kapcsolódó tevékenységet folytat (3. táblázat).

A vállalt tevékenységekkel kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy a támogatott szociális szövetkezetek többsége (részben a közfoglalkoztatás keretében

beszerzett vagyonelemeknek köszönhetően) rendelkezik a vállalt tevékenységek folytatásához szükséges eszközökkel és technológiával, bár a termelésbe vont eszközök rendszerint manufaktúrális léptékű, néhány fő foglalkoztatását lehetővé tevő tevékenységek végzésére alkalmasak. Egyúttal komoly nehézséget okoz, hogy többségük nem rendelkezik pénzügyi tartalékkal, illetve az esetleges fejlesztési célú hitelfelvételnél mozgósítható ingó vagy ingatlanvagyonnal, ami a nagyobb léptékű kapacitásbővítést, méretnövekedést célzó beruházások korlátjaként jelentkezik. A tőkehiány, illetve az átmeneti likviditási problémák mérséklésében fontos szerepet töltenek be a szövetkezetekben tagként jelen lévő települési önkormányzatok, amelyek gyakran szívességi használat vagy haszonkölcsön-szerződés keretében bocsátják a szociális szövetkezetek rendelkezésére a tulajdonukban lévő ingatlanokat, az alapanyag-termeléshez szükséges földterületet.

A szociális szövetkezetek képviselőivel készült interjúk szerint a termékgyártás/ szolgáltatásnyújtás fejlesztését, valamint a gazdaságossági szempontok, a hatékonyság elvének gyakorlatba ültetését a legtöbb szervezetnél nehezíti, hogy a támogatott szövetkezetek foglalkoztatottjai korlátozott, nehezen integrálható munkatapasztalatok-

4. táblázat

Az őstermelők és a mezőgazdasági vállalkozások számában meglévő különbségek a Fókusz Támogatási programban való részvétel szerint, településméret-kategóriánként

Településméret	Fókusz-nyertes pályázat	Települések száma (db)	Regisztrált őstermelők száma (átlag)	Regisztrált mezőgazdasági vállalkozások száma (átlag)
500 fő alatt	Nincs	1 030	14,3	25,8
	Van	34	13,5	23,5
	Együtt	1 064	14,3	25,7
500–999 fő	Nincs	647	40,7	70,1
	Van	27	49,1	82,2
	Együtt	674	41,1	70,6
1000–4999 fő	Nincs	1 068	100,9	165,1
	Van	65	136,8	207,8
	Együtt	1 133	103,0	167,6
5000–9999 fő	Nincs	121	273,7	442,1
	Van	17	420,3	644,1
	Együtt	138	291,8	466,9
10 000–49 999 fő	Nincs	116	398,6	663,8
	Van	11	732,7	1 160,5
	Együtt	127	427,6	706,8
50 000 fő felett	Nincs	15	1 228,6	2 286,5
	Van	4	1 900,8	3 159,3
	Együtt	19	1 370,1	2 470,2
Összesen	Nincs	2 998	82,4	138,1
	Van	157	210,4	331,0
	Együtt	3 155	88,8	147,7

Forrás: OFA Nonprofit Kft., 2017. december és TelR, 2015

kal, szaktudással rendelkeznek. A gazdasági fenntarthatóság és a hátrányos helyzetű célcsoport integrációjára irányuló társadalmi célok között sokszor feszültség mutatkozik.

Mezőgazdasághoz kapcsolódó specifikumok

Tekintettel arra, hogy a Fókusz Támogatási program keretében támogatott szociális

szövetkezetek jelentős hányada jelenlegi, illetve támogatott tevékenységként mezőgazdasági ágazathoz köthető tevékenységet is végez⁵, megvizsgáltuk a regisztrált őstermelők és a mezőgazdaság, az erdőgazdaság és a halászat ágazatokban regisztrált vállalkozások számát a támogatásban részesülő szövetkezetek településein, illetve viszonyításként a Fókusz Támogatási

⁵ A támogatott szövetkezetek – a Fókusz Támogatási program célkitűzéseivel összhangban – tevékenységüket gyakorta a helyben megvalósuló közfoglalkoztatási programokhoz igazítják, ezzel összefüggésben viszonylag sok szervezet tevékenysége kapcsolódik a széles értelemben vett élelmiszer-gazdasághoz és az építőiparhoz. A helyi értéktérítő közfoglalkoztatási programok gyakorta a támogatott szövetkezetek beszállítói.

programban részt nem vevő településeken. A Fókusz Támogatási program keretében működtetett szociális szövetkezetek székhelyein – az 500 fő alatti községek kivételével – mind az őstermelők, mind a mezőgazdasági vállalkozások átlagos száma magasabb volt a nyertes szövetkezetek településein, mint a többi község és város tekintetében. A különbség mértéke a településméret növekedésével egyenes arányban nőtt (4. táblázat). A szociális szövetkezetek képviselői körében készített mélyinterjúk tapasztalatai szerint az élelmiszer-feldolgozó tevékenységet végző szociális szövetkezetek a helyi/környékbeli mezőgazdasági kisüzemek termékeire alapozzák feldolgozó tevékenységüket, rendszeres jövedelemhez juttatva beszállítóikat.

A termelői és a hagyományos piacok a kis volumenben termelő élelmiszer-előállítók számára – beleértve a szociális szövetkezeteket is – az egyik legkönnyebben elérhető beszerzési és értékesítési csatornát jelentik, így a kutatás során ezt a területet kiemelten megvizsgáltuk. A szociális szövetkezetek, valamint a termelői és a hagyományos piacok székhelyét vizsgálva látható, hogy összességében országosan 522 olyan település található, ahol vagy az egyik, vagy a másik, esetleg mindkét piaci forma működik. Legnagyobb arányban – az 522 település mintegy 70 százalékában – a termelői és/vagy hagyományos piaccal rendelkező települések vannak.

A támogatott szociális szövetkezetek többsége a lokális gazdaságban jelenik meg, termékeit a helyi kereskedői piacon, illetve saját mintaboltban értékesíti. A kutatás során elkészült mélyinterjúkból ismert, hogy a mintaboltot üzemeltető szövetkezetek gyakorta a helyi szolgáltatási palettáról hiányzó profillal működnek, ezzel végeredményben a helyi lakosság életminőségének emeléséhez, szükségleteinek korábbinál magasabb szinten történő kielégítéséhez járulnak hozzá. A helyben történő termékértékesítéssel kapcsolatban

ugyanakkor *gyakran felmerülő probléma a helyi fizetőképes kereslet hiánya, tekintve, hogy a támogatott szövetkezetek jelentős része összetett gazdasági, társadalmi háttérrel sújtott környezetben működik.* Ezt az adottságot a támogatott szövetkezetek a székhelytelepülésen kívüli értékesítési lehetőségek megteremtésével igyekeznek áthidalni. Akad olyan szervezet, amely a turisztikai szempontból attraktív közeli fürdőváros szállodáinak értékesíti termékeit, más szociális szövetkezetek a nagyobb közintézmények (pl.: kórház, idősok otthona, fogyatékkal élők intézete) állandó beszállítóiként igyekeznek stabil, tervezhető bevételekre szert tenni. *Az élelmiszer-gazdasági profilú szövetkezetek termékei iránt sok helyen a helyi közétkeztetés támaszt keresletet.* A magas minőségű, legtöbbször vegyszermentes nyersanyagból, adalékanyagok hozzáadása nélkül készített élelmiszerek bekerültek a köztudatba, a termékeket keresik a fogyasztók.

A mélyinterjúkon alapuló tapasztalatok alapján elmondható, hogy a szociális szövetkezetek az értékesítési csatornák bővítését az egyik legsürgetőbb feladatuknak tartják, azonban sokszor hiányzik az ehhez szükséges tudás, tapasztalat, humán kapacitás és kapcsolatrendszer. A támogatott szociális szövetkezetek körében számos alulról induló kezdeményezés indult el a hálózatosodásra, ami hosszú távon az innovációk, termékgyártási licencek, know-how-k megosztását, de közös termékcsomagok (akár franchise-szerűen működő üzleti együttműködések) kialakítását is lehetővé teheti. *Az élelmiszer-gazdasági profilú szociális szövetkezetek közül számos szervezet a városi fogyasztókra alapozva a közvetlen termékértékesítés hálózatának megszervezésére tett lépéseket.* Ezek között vannak olyan szervezetek, amelyek a Vidékfejlesztési Program REL pályázatán indulva a piacszervezést helyi termelők, kisüzemek bevonásával kísérelték meg.

Noha a kedvezményezett szervezetek

által előállított termékek/szolgáltatások túlnyomó többsége a környezetében innovatívnak, hiánypótlónak számít, szinte mindenhol gondot okoz a termelési erőforrások hiányosságaival összefüggő alapanyag- és készlethiány, valamint a termékek magasabb áron történő értékesítését akadályozó gyenge termékmarketing. A támogatott szociális szövetkezetek túlnyomó többségében elindult a termékek, szolgáltatások arculatának, „brandjének” kialakítása, ami a fogyasztók számára egyértelművé teszi a termékek és szolgáltatások eredetét, azonosítását, hozzájárulva ezzel a termékek iránti fogyasztói elköteleződéshez. A védjegyek, földrajzi árujelzők használata azonban még nem jellemző, részben az ezzel kapcsolatos információhiány, részben a bejegyzéshez szükséges pénzügyi források hiánya miatt.

A fentiek mellett lényeges hangsúlyozni a következőket: általános probléma a vezetés, illetve a menedzsment szintjén a vállalkozási tapasztalatok és a menedzsmentismerek hiánya, ami hátráltatja, hogy a szervezetek által előállított termékek/szolgáltatások eljussanak a potenciális fogyasztókhoz. A célcsoport szociodemográfiai összetétele, élet- és korábbi munkakörülményei miatt a támogatással foglalkoztatottak körében gyakoriak a mentális és egészségügyi problémák. Noha a szociális szövetkezetek emberközpontú foglalkoztatást valósítanak meg, a támogatott szervezetekben nem minden esetben áll rendelkezésre az egyedi problémák kezeléséhez szükséges szakértelem és humán kapacitás. Tekintettel arra, hogy a támogatott szövetkezetek székhelyét adó települések jelentős része szolgáltatáshiányos kistérség, a munkavállalók felzárkóztatását elősegítő humán szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetőségei is korlátozottak.

A szociális szövetkezetek foglalkoztatási, társadalmi felzárkóztatásban és vidékfejlesztésben betöltött szerepe a fentiekben ismertetett nehézségek ellenére erősödni látszik a szövetkezetek közvetlen intézmé-

nyi környezetében: a környékbeli települési önkormányzatok, a járási hivatalok foglalkoztatási osztályai, a LEADER HACS szervezetek stb. számon tartják a szociális szövetkezeteket, igaz, egyelőre a közfoglalkoztatási programokba ágyazott, attól nehezen leválasztható szereplőként azonosítják azokat.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Fókusz Támogatási program keretében támogatott szociális szövetkezetek körében végzett, mélyinterjúkon és az elérhető támogatási adatok, meglévő statisztikák feldolgozásán alapuló kutatás eredményei szerint a kedvezményezett szervezetek túlnyomó része Magyarország valamely hátrányos helyzetű járásában, településén működik; ott, ahol a munkahelyek hiányával összefüggésben az országos átlag alatt marad az egy főre jutó jövedelem, és a for-profit vállalkozások munkahelyteremtési kapacitásai korlátozottak. Ezek a szövetkezetek integrált gazdaság- és társadalomfejlesztési tevékenységük alapján a jövőben a vidékfejlesztés meghatározó szereplőivé válhatnak. Gazdasági környezetük sajátosságaival összefüggésben a szervezetek működése kapcsán piactorzító hatások nem, vagy csak mérsékelten jelentkeznek. A szociális szövetkezetek jellemzően a vállalkozói szektor érdekkörén kívül eső rés piacokon jelennek meg, és a versenyszférába gyengén integrált munkavállalókat aktivizálnak.

Az átlagosan 6–8 fő foglalkoztatását megvalósító, mikrovállalkozás méretű szociális szövetkezetek körében felülreprezentáltak a helyi alapanyagot hasznosító, élelmiszer-gazdasági, építőipari, ipari tevékenységet folytató szervezetek. Ez elsősorban a start közfoglalkoztatási programokra történő ráépítéssel, valamint a helyi erőforrások (pl.: művelésbe vonható földterület, nyersanyagbázis, épületállomány, munkatapasztalatok, megélhetési hagyományok) rendelkezésre

állásával magyarázható. Az eddigi tapasztalatok alapján az is kijelenthető, hogy alapvető szerepet tölthetnek be a vidéki térben koncentrálódó népesség életminőségének javításában hiánypótló lakossági szolgáltatásokkal (pl.: idősgondozás, fogyatékkal élők integrációja), a vidéki táj gondozásával, a természeti környezet állapotának megőrzésével (pl.: tartósítószer- és adalékanyag-mentes élelmiszerek előállításával).

Noha a Fókusz Támogatási program hosszú távú hatásai jelenleg még nem mérhetők, az eddigi tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy a támogatott szociális szövetkezetek működése a vidéki térben a közvetlen foglalkoztatásbővítésen túlmutató gazdasági, társadalmi és környezeti hasznokkal jár együtt. A közvetlenül foglalkoztatott munkaerő mellett a szövetkezetek működésének hasznélvezői a zömmel helyi, környékbeli termelőkől álló alapanyag-beszállítók, a szövetkezetek részére üzleti szolgáltatásokat kínáló „kiszolgáló” vállalkozások, a termékekkel/szolgáltatásokkal elért fogyasztók, akik a szociális szövetkezetek működésének köszönhetően magas hozzáadott értéket képviselő termékekhez, innovatív, hiánypótló szolgáltatásokhoz férnek hozzá.

A szociális szövetkezetekre vonatkozóan eddig feltárt problémákkal összefüggésben az alábbi, a szakpolitikai döntéshozást, a működési környezet fejlesztését orientáló javaslatok tehetők:

- a megjelenő jó gyakorlatok, innovációk elterjesztése, népszerűsítése;
- a vezetés és a menedzsment részére kép-

zések szervezése, a folyamatos mentorálási és tanácsadói tevékenység kiterjesztése; különös tekintettel a termék- és szolgáltatásbővítésre, piacépítésre;

- üzleti-társadalmi partnereket integráló hálózatok létrejöttének ösztönzése, partnerkeresés támogatása;

- a támogatott szervezetek forrásbevonó képességének növelése érdekében a további pályázati lehetőségekre történő figyelemfelhívás, tanácsadás, pályázati segítségnyújtás;

- a szövetkezeteket érintő adókedvezmények növelése;

- az alapellátások rendszerébe történő bekapcsolásuk ösztönzése: a szociális szövetkezetek egyik meghatározó tevékenysége lehet a személyi szociális szolgáltatások nyújtása, ennek érdekében lehetővé lehetne tenni, hogy az önkormányzatok kötelező feladatai közül egyes szociális alapszolgáltatásokat (pl. házi segítségnyújtás) a szociális szövetkezetek végezhessék;

- működésük folyamatos nyomon követésére, kockázatkerülésre, visszacsatolásra lehetőséget adó monitoringrendszer felállítását és működtetése;

- érdekképviselőik erősítése;

- a tervezhetőséget lehetővé tévő stabil intézményi, jogszabályi, támogatáspolitikai környezet, többalapú finanszírozás, társadalmi szemléletformálással (hangsúlyozandó a szövetkezés, összefogás, együttműködés, közösségi felelősség gyakorlásának szükségességét) együtt járó szociális gazdaságfejlesztési koncepció kialakítása.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről. – (2) ALEGRE, I. – KISLENKO, S. – BERBEGAL-MIRABENT, J. (2017): Organized Chaos: Mapping the Definitions of Social Entrepreneurship. *Journal of Social Entrepreneurship*, 8 (2) 248–264. pp., DOI: 10.1080/19420676.2017.1371631 – (3) BAK K. (2010): A szociális gazdaság intézményesített megoldásai, különös tekintettel a szociális szövetkezetekre. *Jogi tanulmányok*, 14 (1) 31–44. pp. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00001/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2010_01_031-044.pdf – (4) BARAKONYI, E. (2016): Existing forms of social enterprises in Hungary with particular regard to social cooperatives. *Central European Business Review*, 5 (4) 71–78. pp. – (5) BARTAL A. (2001): A szociális földprogramok – avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái a rurális térségekben. Civitalis Egyesület, Budapest, 219 p. – (6) BIRÓ SZ. (SZERK.) – HAMZA E. – MOLNÁR A. – RÁCZ K. – SZÉKELY E. (SZERK.) – TÓTH K. – TÓTH O. – VARGA E. (2012): A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 122 p. – (7) BORZAGA, C. – CARINI, C. – CARPITA, M. – LORI, M. (2015): The Relevance and Economic Sustainability of the Social Economy in Italy. *Euricse Working Papers*, 81 (15) – (8) BORZAGA, C. – GALERA, G. (2016): Innovating the provision of welfare services through collective action: the case of Italian social cooperatives. *International Review of Sociology*, 26 (1) 31–47. pp., DOI: 10.1080/03906701.2016.1148333 – (9) CARPITA, M. – GOLIA, S. (2012): Measuring the quality of work: the case of the Italian social cooperatives, In: *Quality & Quantity*, Vol 46/6., pp. 1659–1685, DOI 10.1007/s11135-011-9515-0 – (10) CICOPA (2011): *World Standards of Social Cooperatives*. http://www.cicopa.coop/IMG/pdf/world_standards_of_social_cooperatives_en-4.pdf – (11) COSTA, E. – ANDREAUS, M. – CARINI, C. – CARPITA, M. (2012): Exploring the efficiency of Italian social cooperatives by descriptive and principal component analysis. *Service Business*, 6 (1) 117–136. pp. – (12) DEFOURNY, D. – NYSENS, M. (2013): Social innovation, social economy and social enterprise: what can the European debate tell us? In ELGAR, E. (ed.): *International Handbook on Social Innovation. Social Innovation, Collective Action and Transdisciplinary Research*. 40–52. pp. – (13) DEGLI ANTONI, G. – PORTALE, E. (2010): The Effect of Corporate Social Responsibility on Social Capital Creation in Social Cooperatives. *Non-profit and Voluntary Sector Quarterly*, 40 (3) 566–582. pp., DOI: 10.1177/0899764010362568 – (14) DEGLI ANTONI, G. – SABATINI, F. (2017): Social cooperatives, social welfare associations and social networks. *Review of Social Economy*, 75 (2) 212–230. pp., DOI: 10.1080/00346764.2016.1226510 – (15) DOHERTY, B. – HAUGH, H. – LYON, F. (2014): Social Enterprises as Hybrid Organizations: A Review and Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*, 16 (4) 417–436. pp., DOI: 10.1111/ijmr.12028 – (16) EURÓPAI BIZOTTSÁG (2014a): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report*. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2149> – (17) EURÓPAI BIZOTTSÁG (2014b): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Reports*. <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentcentryrepts&mode=advancedSubmit&langId=en&policyArea=&type=0&country=0&year=0&orderBy=docOrder> – (18) Európai Unió Hivatalos Lapja (EU HL) (2012a): *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Szövetkezetek és szerkezetátalakítás (saját kezdeményezésű vélemény)* (2012/C 191/05). – (19) Európai Unió Hivatalos Lapja (EU HL) (2012b): *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A Bizottság bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. A szociális vállalkozásokat, mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása* (COM(2011) 682 final) (2012/C 229/08). – (20) GONZALES, V. A. (2010): A different kind of social enterprise: social cooperatives and the development of civic capital in Italy. *Community Development*, 41 (1) 50–75. pp., DOI: 10.1080/15575330903359598 – (21) NAPPO, N. (2016): Interactions on Job and Employee Effort within Italian Social Cooperatives. *Forum for Social Economics*, 45 (4) 350–372. pp., DOI: 10.1080/07360932.2016.1187189 – (22) NASIOULAS, I. (2012): Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship. *International Review of Social Research*, 2 (2) 141–161. pp. – (23) NÉMETH I. (2017): *Gyorsjelentés a szociális szövetkezetek számára előírt kötelező (önkormányzat, karitatív szervezet) tagfelvételének jelenlegi helyzetéről című SzOSzöv-felmérés eredményeiről. Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzOSzöv)* – (24) NÉMETH N. (SZERK.) – CSITE A. – KABAI G. (2011): *A helyi kezdeményezésű gazdaság-fejlesztési programok vizsgálata. Esettanulmányok*. KTI Könyvek 14. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest –

- (25) NYSSSENS, M. (ed.) (2006): *Social Enterprise*. Routledge, London – (26) OECD (1999): *Social Enterprises*. OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/9789264182332-en – (27) OECD/EU (2015): *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*. OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg – (28) OLINSSON, S. B. (2017): Social Entrepreneurship-Committing Theory to Practice. *Journal of Social Entrepreneurship*, 8 (2) 225–247 pp., DOI: 10.1080/19420676.2017.1375547 – (29) OSTI, G. (2012): Green social cooperatives in Italy: a practical way to cover the three pillars of sustainability? *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 8 (1) 82–93. pp., DOI: 10.1080/15487733.2012.11908087 – (30) PETHEŐ A. I. (2009): *A vállalati társadalmi felelősségen túl: A szociális vállalkozás*. PhD-értekezés (Budapesti Corvinus Egyetem). http://phd.lib.uni-corvinus.hu/398/1/petheo_attila.pdf – (31) PETHEŐ A. I. – GYŐRI ZS. – NÉMETH B. – FEKE N. – SIMON F. (2010): *A szociális szövetkezetek működési modelljének kidolgozása a foglalkoztatás elősegítése érdekében*. Budapesti Vállalkozásfejlesztési Kutató Intézet Nonprofit Kft., Budapest – (32) PICCIOTTI, A. (2017): Towards Sustainability: The Innovation Paths of Social Enterprise. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 88 (2) 233–256. pp. – (33) RÁCZ K. (2009): Útban a szociális gazdaság felé? Beszámoló egy produktív szociálpolitikai program eddigi eredményeiről. *Kapocs: A nemzeti család- és szociálpolitikai intézet folyóirata*, 8 (3) 18–29. pp. – (34) RINGLE, G. (2016): *Die soziale Funktion von Genossenschaften im Wandel*. Wismarer Diskussionspapiere [Wismar Discussion Papers], Heft 02/2016; Hochschule Wismar, Fakultät für Wirtschaftswissenschaften – (35) RICHARDSON, M. – BACON, N. – COCHRANE D. – TZIGIANNI, D. (2016): *Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector*. British Council. – (36) ROELANTS, B. – PELLIROSSI, V. – BIRON, O. (2011): *Cooperatives, Territories and Jobs*. CECOP, http://www.cecop.coop/IMG/pdf/coops_territories_jobs_english_electronic-version-2.pdf – (37) SHORT, J. C. – MOSS, T. W. – LUMPKIN, G. T. (2009): Research in Social Entrepreneurship: Past Contributions and Future Opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 3 (2) 161–194. pp., DOI: 10.1002/sej.69 – (38) SIMKÓ J. – TARJÁNYI O. (2011): *A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata. Összefoglalás és javaslatok*. OFA – (39) SOLTÉSZ A. (2012): *A szociális szövetkezet fenntarthatósága*. Előadás *A szociális szövetkezet, mint helyi közösségi innováció* c. nemzetközi konferencián, JPTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. október 18. – (40) TARJÁNYI O. (2010): *A szociális szövetkezetek fenntarthatósága*. Veszprém, NESST – (41) TÉSITS R. – ALPEK B. L. – KUN A. (2015): Az új típusú szociális szövetkezetek területileg eltérő foglalkoztatási szerepe. *Területi Statisztika*, 55 (3) 254–272. pp. – (42) THOMAS, A. (2004): The Rise of Social Cooperatives in Italy. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 15 (3) 243–263. pp. – (43) TIWARI, P. – BHAT, A. K. – TIKORIA, J. (2017): The role of emotional intelligence and self-efficacy on social entrepreneurial attitudes and social entrepreneurial intentions. *Journal of Social Entrepreneurship*, 8 (2) 165–185. pp., DOI: 10.1080/19420676.2017.1371628 – (44) TÜRK, L. – HERDA, S. – TRUTZENBERG, N. (2013): *Kooperationsmodelle zwischen Sozialunternehmen und anderen Trägern sozialer Dienstleistungen – Modellvorhaben aus Europa*. Institut für Sozialarbeit und Sozialpädagogik e. V., 49 p.

**ROLE OF SOCIAL COOPERATIVES IN THE RURAL ECONOMY, EXPERIENCES
GAINED IN THE FIRST IMPLEMENTATION PHASE OF THE FINANCIAL
ASSISTANCE PROGRAMME 'FOCUS'**

By: Hamza, Eszter – Rácz, Katalin – Szabó, Dorottya – Vásáry, Viktória

Keywords: social economy, rural development, agricultural employment.

JEL Classification: Q13, Q18.

In Hungary, as in other EU Member States, there has recently been an increased interest in key players of the social economy, namely the social enterprises and, among them, the social cooperatives. The study is aimed at revealing characteristics of the Hungarian social cooperatives, primarily by focusing on those carrying out activities related to agriculture or the food industry. It analyses comprehensively the objectives, results and impacts of the financial assistance granted in the framework of the 'Focus' Programme. This programme, initiated by the Hungarian Ministry of Interior, has a focus on supporting social cooperatives built upon public employment and among the members of which there is a local government. Beyond interpretation of international and national literature and documents, descriptive and comparative analysis of statistical and financial support data, and structured in-depth interviews were carried out.

The most notable results of the first stage of the multi-year research work are as follows. In the light of operational experiences, the sustainability of 200 social cooperatives funded with a complex tool kit in the framework of the 'Focus' Programme (with an average amount of HUF 53.7 billion) depends to a great extent on project-level factors such as the expertise of the management, its entrepreneurial experiences, the socio-demographic characteristics of the employees, their physical, mental health status, availability of resources and different types of capital, furthermore presence of partnerships providing access to inputs and being able to treat risks. People reached by social cooperatives have first access to products with higher value added and in certain cases even to innovative services or services filling gaps, while in addition they gain adaptation patterns and future visions. This is especially important for social groups which need to be reintegrated into the primary labour market. Moreover, direct beneficiaries are local input suppliers or input suppliers living in neighbouring areas and enterprises providing business services. To facilitate the progress towards their sustainability, there is a need for widening the provision of continuous mentoring and advisory activities, dissemination of good practices, innovations and provision of guidance and assistance to increase the financial absorption capacity of the beneficiaries.